УДК 373.3-051:378.046-021.68 *Примакова В.В.*[*]

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

Статтю присвячено розгляду проблеми професійного розвитку педагогічних кадрів у післядипломній освіті України на засадах акмеологічного підходу. Уточнено сутність понять «акмеологія», «акмеологічний підхід», реалізація яких у формуванні професійної майстерності вчителів початкових класів, у розвитку їх компетентності є перспективним напрямком діяльності неперервної освіти, оскільки стимулює особистість до постійного саморозвитку, спрямовуючи на досягнення найвищих результатів у професійній діяльності. Проаналізовано сутність педагогічної майстерності, схарактеризовано структуру, основні критерії, показники, рівні сформованості професійної майстерності вчителя, визначені в сучасній вітчизняній педагогічній науці.

Ключові слова: акмеологія; акмеологічний підхід, післядипломна педагогічна освіта; структура, критерії та показники; вчителі початкових класів.

Гуманізація сучасної освіти потребує перегляду підходів до професійної діяльності педагогів, а відтак – до належного забезпечення фахової підготовки та розвитку й удосконалення вчителів упродовж життя. Неперервна освіта у зв'язку з цим набуває великого значення на сучасному етапі розвитку освіти в Україні. Потужні завдання відповідно до вказаного покликана розв'язувати сьогодні система післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Специфіка роботи вчителя передбачає необхідність постійного розширення його професійних уявлень, розвитку педагогічної культури та вдосконалення професійної майстерності. Прагнення до саморозвитку, самореалізації особистості можна задовольнити за умови активного ставлення до професії, до набуття нових фахових умінь. Саме впродовж післядипломної освіти сучасний педагог має можливості для забезпечення освітніх потреб, підвищення рівня професіоналізму, прагнення самовдосконалення та розвитку рис, якостей, необхідних для належного виконання педагогічної діяльності.

Проблеми професійного становлення педагогів, їх фахового розвитку в умовах неперервної освіти постійно перебувають у центрі уваги сучасних науковців І. Беха, Є. Голобородько, А. Зубка, І. Зязюна, В. Кузьменка, Н. Ничкало, В. Олійника, Н. Слюсаренко та ін. Контент акмеологічного підходу до професіоналізації педагога визначали сучасні науковці В. Воронцова, Л. Набока, О. Пєхота, Ю. Яковець та ін., основу чого вони вбачали в урахуванні факторів впливу на підвищення професійної майстерності фахівців. Додаткового розгляду у зв'язку з цим потребує проблема акмеологічного підходу до вдосконалення професійної майстерності вчителя в умовах неперервної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Відтак метою статті визначаємо аналіз особливостей реалізації акмеологічного підходу до професіоналізації вчителів початкових класів у післядипломній освіті України.

Акме походить від гр. «найвищий ступінь, вершина, розквітла сила, вершина зрілості». Це поняття означає «бути у повному розквіті, на найвищому ступені розвитку» [1]. Основними чинниками такого розвитку вчені (О. Пєхота, А. Старєва та ін.) вважають особисті та професійні досягнення вчителів, вік, стан здоров'я, моральні якості, прагнення до успіху тощо [2]. Більш детально їх визначає, групує й аналізує І. Драч, який до чинників саморуху особистості в напрямку досягнення вершин майстерності відносить суб'єктивні (мотиви, направленість, здібності, професійні дії та вміння), об'єктивні (середовище, яке може бути більш чи менш продуктивним),

[*]© *Примакова В.В.*[*]

суб'єктивно-об'єктивні (пов'язані з умінням будувати відносини з іншими людьми) [3]. Вплив цих чинників на розвиток компетентності та пізнавальної творчої активності педагогів як потужної рушійної сили їх саморозвитку варто враховувати для забезпечення належного рівня готовності до виконання професійної діяльності на всіх етапах неперервної освіти.

Акмеологію як нову сучасну науку, витоки якої походять із педагогіки та психології, було виокремлено в особливий напрямок у зв'язку із загостренням проблеми підвищення якості освіти та професійного розвитку фахівців у мінливому динамічному світі.

Ця новочасна галузь педагогічної науки згідно з висновками І. Драча покликана вивчати умови й закономірності просування людини до вершин професійної діяльності та до зрілості особистості. Головною акмеологічною проблемою вчений визначає аналіз процесів, у результаті яких відбувається рух до самовдосконалення, формування професійної направленості, актуалізація здібностей до діяльності, стимулювання розвитку професійної компетентності [3]. У цьому зв'язку важливою освітньою проблемою постає розгляд сутності акмеологічного підходу до професійного зростання фахівців, зокрема вчителів початкових класів.

Акмеологічний підхід до розвитку освіти В. Панасюк трактує як створення відповідних умов для забезпечення становлення й розвитку всіх суб'єктів освіти з огляду на їх уявлення про успіх, високі досягнення, необхідні для адаптації особистості в соціумі. Такий підхід, як вказує вчений, конкретизує ідею гуманізації освіти, спрямовуючи засади сучасної ідеології виховання на перехід від знаннєвої освітньої парадигми до особистісно орієнтованої (компетентнісної) [4]. На думку І. Драча, реалізація цього підходу у вищій освіті спрямована на досягнення подвійної мети – підготовку до майбутньої професійної діяльності та морально-духовне виховання особистості студента, що формує його духовний світ [3]. Людина більш інтенсивно розвивається як зріла самодостатня особистість, коли при організації освітнього процесу враховуються її індивідуальні особливості, формуються високі духовні та моральні цінності, розвиваються творчі здібності, комунікативні вміння тощо. Тоді в усіх його учасників актуалізуються пізнавальні мотиви, а пізнання світу стає внутрішньою потребою, коли адекватна інтерпретація та творче застосування умінь і навичок набуває особливої значущості.

Подібні твердження знаходимо у Г. Данилової, яка, досліджуючи цю проблему в контексті підготовки фахівців у вищому навчальному закладі, особливістю акмеологічного підходу до забезпечення професійної готовності називає його спрямованість на самовдосконалення особистості в освітньому середовищі, прагнення саморозвитку та поступового руху майбутнього випускника до вершин професійного й особистісного розвитку. Всупереч існуючій раніше офіційній думці, що професіоналом може стати особистість, яка розвивається виключно як суб'єкт праці, вчена вважає, що саме високий рівень професіоналізму стимулює його до подальшої самоосвіти і саморозвитку, вдосконалюючи індивідуальні здібності й особистісні якості [5]. У цьому сенсі «акме», як вищий для кожної людини рівень розвитку її фізичного здоров'я, розуму, почуття, волі, що набуває ознак відкритості й недосяжності абсолютною мірою, є стимулом для свідомої особистості в прагненні професіоналізації та особистісного вдосконалення, що безпосередньо впливають на розвиток професійної майстерності фахівця.

Представники офіційної педагогіки за радянських часів тлумачили поняття «педагогічна майстерність» як найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в досягненні фахівцем оптимальних результатів [6]; як високе мистецтво виховання і навчання [7]; як синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей учителя [8]. Суголосними з указаними є висновки сучасних вітчизняних учених, які трактують цей феномен як здатність педагога успішно

розв'язувати різноманітні педагогічні завдання; уміння на високому рівні організовувати навчально-виховний процес.

Детально розглянувши вказану проблему, сучасний науковець І. Зязюн наголосив, що сутність майстерності вчителя вбачає ще й у тих якостях його особистості, що породжують цю діяльність, забезпечують успішність її виконання. Вчений указує, що хоча педагогічна майстерність виявляється в діяльності, проте до неї вона не зводиться, а тому не можна обмежити її лише високим рівнем розвитку спеціально узагальнених умінь. Сутність цієї категорії він трактує як професійність, що є віддзеркаленням особистості вчителя, його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на засадах реалізації власної системи цінностей [9]. Зазначене підтверджує думку про те, що на сучасному етапі розвитку освіти і суспільства вимоги до професіоналізму педагога, до його особистісного розвитку невпинно підвищуються, що потребує у свою чергу, неперервної освіти та постійного зростання вітчизняного вчительства.

Педагогічну майстерність як вияв найвищої форми продуктивності особистості вчителя в професійній діяльності, його творчої активності, розуміють сьогодні як таку, що базується на засадах гуманізму і розкривається в ефективному та доцільному використанні методичних засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній освітній ситуації.

Розглядаючи педагогічну майстерність як вияв педагогом свого «Я» у професії, як самореалізацію особистості вчителя у педагогічній праці, що забезпечує соціалізацію учня, І. Зязюн уточнює контент категорії, визначаючи її як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких властивостей учений відносить гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, його професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку [9, с. 30], детально характеризуючи кожну з них.

Гуманістична спрямованість визначається системоутворюючим чинником, підсистемою у структурі педагогічної майстерності вчителя, здатної до самоорганізації. Професійна компетентність розуміється як спрямованість і професійні знання, що забезпечують високий рівень професіоналізму в діяльності та цілісність системи, що також самоорганізується. Педагогічні здібності сприяють інтенсивності самовдосконалення педагога, а техніка, що спирається на знання і здібності, дозоляє виявити внутрішній потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності [там само]. Отже, всі складники педагогічної майстерності є взаємопов'язаними, мають ознаки саморозвитку, а не лише зростання під впливом зовнішніх чинників. Це дає підстави вбачати в подальшій професіоналізації вчителів поєднання синергетичного підходу з акмеологічним. Їх урахування та реалізація в післядипломній педагогічній освіті стане потужним важелем впливу на якість розв’язання пріоритетних завдань неперервної фахової освіти.

На тлі професійних уявлень у кожного вчителя формується педагогічна свідомість, що являє собою принципи і правила, на підставі яких діє фахівець [10]. Тому очевидною стає необхідність постійного розширення наукової, зокрема професійної, картини світу педагогічного працівника. Навчання вчителя ускладнюється тим, що потребує зростання всіх рівнів компетентності: методологічного, теоретичного, методичного, технологічного тощо. Водночас особистий професійний досвід кожного фахівця забезпечує гнучку інтеграцію нового знання в наявну картину світу, дозволяє свідомо будувати шляхи досягнення педагогічної мети, вдало застосовувати класичні методики та інноваційні технології для оптимізації навчально-виховного процесу в школі. Право вчителя на вибір доцільної моделі організації уроку, використання в навчально-виховному процесі певних форм і методів має бути врівноважене відповідальністю за результати такого вибору. Обговорювати ці та інші освітні питання вчителі мають

змогу під час проходження ними курсів підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період їх післядипломної освіти.

Упродовж усього життя педагога мають формуватися також здібності до професійної діяльності, основною з яких Н. Кузьміна визначала чутливість до людини, до особистості, яка зростає і формується [11]. У результаті досліджень з цієї проблематики І. Зязюном було виокремлено такі провідні здібності до педагогічної діяльності: комунікативність, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко контактувати, викликаючи позитивні емоції у співрозмовника; перцептивні здібності, що полягають у професійній проникливості, пильності, педагогічній інтуїції, здатності сприймати і розуміти іншу людину; динамізм особистості, в якому вбачає здатність активно впливати на іншу особистість; емоційну стабільність – як здатність до самоконтролю, саморегуляції, вміння володіти собою в стресових ситуаціях; оптимістичне прогнозування, що передбачає розвиток особистості з орієнтацією на позитивне в ній і трансформацію структури особистості через вплив на позитивні якості; креативність – як здатність до творчості, до генерації оригінальних ідей, розв'язання проблемних ситуацій, руйнації стереотипів і позбавлення людини психологічної інерції [9]. Здібності до педагогічної діяльності оцінюють залежно від швидкості навчання та інтенсивності розширення професійної картини світу.

Показниками педагогічної майстерності І. Зязюн вважає: високий рівень мотивації навчання школярів; контакт між учителем і учнями; високий рівень пізнавальної активності школярів; взаємну задоволеність учителя і учнів співпрацею на уроці. Критеріями майстерності педагога науковець визначає доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (характер стосунків з учнями), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності), виокремлюючи елементарний, базовий, досконалий і творчий рівні їх сформованості. Учений наголошує, що найвищий – творчий рівень, на досягнення якого мають спрямувати зусилля сучасні вчителі, характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації їх професійної діяльності; прагненням і здатністю самостійно конструювати оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії з учнями, спираючись на індивідуальний стиль професійної діяльності та рефлексію [9]. Тож однією з основних функцій неперервної, зокрема післядипломної педагогічної освіти, має стати акмеологічна, що полягає в забезпеченні опанування та систематичного вдосконалення педагогічної майстерності для продуктивної професійної діяльності на засадах гуманістичної спрямованості, ґрунтовних науково-методичних і технологічних знань, розвинутих педагогічних здібностей і особистісних якостей.

Аналіз науково-педагогічної літератури та нормативних, методичних джерел дозволяє зробити висновок, що професійну майстерність учителя початкових класів у післядипломній освіті на засадах акмеологічного підходу до її розвитку, можна визначити як сукупність таких структурних складових: загальнокультурної, організаційної, функціональної, мотиваційної, гуманістичної спрямованості. Відтак реалізація акмеологічного підходу до формування компетентності вчителів початкових класів, розвитку їх професійної майстерності є перспективним напрямком діяльності післядипломної освіти (а отже, й подальших наукових розвідок), оскільки стимулює особистість до постійного саморозвитку, спрямовуючи на досягнення найвищих результатів у професійній діяльності. Саме за таких умов домінуючою стає інтенція щодо розвитку творчих здібностей, особистісних якостей, що сприяють реалізації потенціалу кожного педагога, результатом чого стане вдосконалення його професійної майстерності. Адже діяти творчо, самостійно вивіряючи результати своєї праці та коригуючи засоби з орієнтацією на мету, вчитель зможе за умови наявності певної внутрішньої сили, відповідних властивостей, рис, якостей, розвиток яких забезпечить розвиток професійної майстерності педагога в післядипломній освіті, та як результат – гармонійний розвиток кожного учня.

Література:

1. Акмеизм // Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М., 1981. – С. 31.
2. Андрагогічні проблеми у підготовці викладачів для системи післядипломної освіти / О. М. Пєхота, В. І. Пуцов, Л. Я. Набока, А. М. Старєва. – К. ; Чернівці : Букрек, 2006. – 96 с.
3. Драч І. І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі / І. І. Драч // Теорія та методика управління освітою: електронне наукове фахове видання. – 2009. − № 2. –Режим доступу до журн.: http://tme.umo.edu.ua/.
4. Панасюк В. Аналіз та оцінка забезпечення якості освіти. Напрями аналізу й оцінки якості освіти / В. Панасюк // Підручник для директора. – 2007. – № 10. – С. 16-33.
5. Данилова Г. С. Акмеологія і професіоналізм в умовах глобалізації. Акмеологія – наука XXI століття : Мат. міжн. наук.-практ. конф. / Г. С. Данилова. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2005. – 412 с.
6. Кузьмина Н. В. Психологическая структура деятельности учителя / Кузьмина Н. В., Кухарев Н. В. – Гомель, 1976. – С. 20.
7. Педагогическая энциклопедия. – М., 1965. – Т. 2. – 739 с.
8. Щербаков А. И. Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования: автореф. дис.... д-ра пед. наук / А. И. Щербаков. – Л., 1968. – 30 с.
9. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
10. Щакаренко А. С. Письмо Л. В. Конисевичу / А. С. Щакаренко // Пед. соч.: В 8 т. :, 1986. – Т. 8. – 107 с.
11. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – Л., 1967. – 183 с.

Примакова В.В.

АКМЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ РАЗВИТИЮ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПОСЛЕДИПЛОМНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Статья посвящена рассмотрению проблемы профессионального развития педагогических кадров на основе акмеологического подхода в последипломном образовании Украины. Уточнена суть понятий «акмеология», «акмеологический подход», реализация которого в контексте формирования профессионального мастерства учителей начальных классов, развития их компетентности является перспективным направлением деятельности непрерывного образования, поскольку стимулирует личность к постоянному саморазвитию, направляя на достижение высоких результатов в профессиональной деятельности. Проанализирована также суть педагогического мастерства, охарактеризованы структура категории, основные критерии, показатели, уровни ее сформированности у современного учителя.

Ключевые слова: акмеология; акмеологический поход; последипломное педагогическое образование; структура, критерии и показатели; учителя начальных классов.

Prymakova V.V.

ACMEOLOGICAL APPROACH TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS OF PRIMARY FORMS IN POSTGRADUATE EDUCATION

The article is devoted to examination of problem of professional development of pedagogical personnel in postgraduate education of Ukraine on the principles of acmeological approach. It is specified the essence of notions «acmeology», «acmeological approach» for professional perfection of pedagogues during their continuing education, realization of which in forming of professional skills of teachers of primary forms, development of their competence is important direction of activity of postgraduate education so long as it stimulates individuality to constant self-development, directs efforts to achievement of the highest results in professional activity.

It is analyzed the essence of pedagogical skills, that we understand as manifestation of the highest form of productiveness of individuality of teacher in his (her) professional activity, his (her) creative

activity. It is outlined the structure of professional skills of pedagogue as complex of peculiarities of individuality that guarantees self-organization of high level of professional activity on reflexive base. To such kind of peculiarities we include humane direction of activity of teacher, his (her) professional competence, pedagogical abilities and pedagogical technics, characterized in details each of them. It is indicated the main criteria, indicators, levels of forming of professional skills of teachers, including the teacher of primary forms, defined in contemporary native pedagogical science.

On the base of analysis of contemporary tendencies of development of pedagogical thought it is outlined perspective directions of activity of system of postgraduate education in Ukraine that must guarantee serious professional preparing, development and perfection of teachers during their professional lives.

Key words: acmeology, acmeological approach, postgraduate pedagogical education, structure, criteria and indicators, teachers of primary forms.

УДК 378:17 ***Смолінська О.Є.****

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНО-ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті обґрунтовується можливість застосування феноменологічно-герменевтичного підходу у дослідженні культурно-освітнього простору педагогічного університету із теоретико-методологічних позицій. Розглянуто філософську спадщину Е. Гуссерля, Х.-Г. Гадамера, В. Дільтея, Ф. Шлеєрмахера, Г. Шпета, Е. Шпрангера, сучасних авторів з проблем феноменології та герменевтики у педагогіці. Звернено увагу на необхідність запровадження у педагогічну науку нових шляхів осмислення процесів та явищ, що відбуваються в університетській освіті, і таким чином – формування її нових парадигм.

Ключові слова: культурно-освітній простір, педагогічний університет, феноменологічно-герменевтичний підхід.

Інформаційна глобалізація зумовила виникнення поняття релятивізму не тільки у розрізі конкретних подій соціокультурного характеру, а й у науці зокрема Н. Голованова, аналізуючи виховну проблематику в педагогіці, зазначає, що визначення методологічних підходів як «оформленої концептуалізації педагогічної реальності» зараз насамперед пов'язане із проявом «методологічного релятивізму» [4, с. 38], що найперше є наслідком звільнення вітчизняної педагогіки від єдиної марксистської методології, а ще – відповіддю на культурні виклики сучасності, зокрема – префігуративну культуру (М. Мід). Осмислюючи проблематику культурно-освітнього простору педагогічного університету з теоретико-методологічних позицій, зауважимо, що йдеться не про потребу формування підходів з кола методологій першого, філософського, рівня (позитивізм, матеріалізм, ідеалізм тощо), а швидше другого, загальнонаукового [12] – тобто формування теоретичної концепції, застосовної, крім педагогіки, в інших наукових сферах, оскільки досліджувані питання інтегрують не тільки навчально-виховну тематику і культурологічну, а й філософську, управлінську та інші. Та ж проблема проявляється також при здійсненні історико-педагогічних наукових розвідок, адже безперервний процес чергування періодів «нормальної науки» та «наукової революції» призвів до того, що, займаючи певну методологічну позицію, вчені прирікають себе на те, щоб дивитися на світ крізь її призму: теорія вирішує, які саме фрагменти осмисленого досвіду можна вважати науковими фактами (Т. Кун), тому й об'єктами історико-педагогічного вивчення стають тільки ті з них, що стали вираженням певних методологій.

* © *Смолінська О.Є.**